

Tváři v tvář v Litomyšli

Pleskotova Madona z Osíka

text Marius Winzeler
Autor je ředitelem Sbírký starého umění Národní galerie v Praze.

Hrůza a fascinace, tedy pocity, které se zmocňují našeho vnímání v konfrontaci s poškozeným tělem, se nestaly určujícím podnětem pro umění teprve během moderny. Když si vybavíme torzo z Belvederu a jeho vliv na malířství a sochařství renesance a baroka, ukáže se, že je tento příběh mnohem starší – a vede až do antiky a středověku s jejich zálibou ve spolích a integraci starých prvků do nových souvislostí.

Spor o obrazy a jejich poškozování, zpochybnění obrazu až k jeho zničení u toho hrají v různých náboženstvích vždy podstatnou roli. To platí i pro křesťanské umění. Nahlížíme-li dochované soubory děl středověku, a to nejen v České republice, ale i v celé Evropě, musíme konstatovat, že se nám jen ve výjimečných případech dochovaly v ještě i dnes pochopitelných funkčních i významových souvislostech. Většinou se z nich staly nám už vzdálené izolované artefakty, odcizené fragmenty zavátých dějin uchovávané v muzeích.

Madona z Osíka

Výstava *Tvář*, koncipovaná architektem Josefem Pleskotem a kurátory Janem Roytem a Norbertem Schmidtem, staví proti této neuspokojivé situaci kontrapunkt, a to instalací jedné jediné pozdně románské madony. Soše trůnící Matky Boží se zcela dochovaným Ježíškem však chybí tvář, která jí byla pravděpodobně odfata násilím. Ale právě díky této okolnosti se z přání navrátit tvář stala umělecká událost, ve které se potkávají daleká minulost s bezprostřední přítomností. My jako diváci nejsme u této výstavy jen pouhými svědky, ale stáváme se aktivní částí nově vytvořeného časového, prostorového a obrazového kontextu.

Nová „tvář“ ve tvaru abstraktního zlatého obdélníku, který byl odvozen z proporcí madony a instalován v mírném sklonu, je totiž zrcadlem, jež uzavírá prázdné místo, do jisté míry

zakrývá poranění, ale svého naplnění dosahuje teprve v dialogu s divákem, který se v něm sám může i zrcadlit. Porušené historické umělecké dílo – možná opravdu na českém území nejstarší dřevěná křesťanská řezba – tím dostává prezenci a důstojnost, která ho bez jakéhokoli historismu nově ukotvuje v přítomnosti, a přitom dokonale respektuje památkářské principy: nová tvář se originálu ani v jednom bodě nedotýká.

To, že se tato umělecká intervence uskutečňuje v Litomyšli, není žádnou náhodou. Madona byla totiž objevena kolem roku 2010 v nedaleké vesničce Osík. A navíc: žádné jiné české město v posledních pětadvaceti letech neintegrovalo současnou architekturu s podobnou důsledností a smyslem pro kvalitu do stávajícího vzácného historického rámce, aby tak dále rozvíjelo svůj genius loci. Příkladný je jak urbanismus, tak i rekonstrukce, novostavby a drobnější intervence, které nově rozkryly a zviditelnily dochované architektonické dědictví.

Skutečnost, že se zde Madona z Osíka stala předmětem prohloubeného vyrovnávání se s obrazem, prostorem a časem, s aspekty zakrývání a zrcadlení, s přítomností transcendentního rozměru, jen sleduje jistou vnitřní logiku, která je městu vlastní. A logické je i to, že se tak stalo poté, co byla jako umělecké dílo představena v historickém kontextu středověkého umění při výstavě *Otevři zahradu rajskou – Benediktini v srdci Evropy 800–1300* (2014–2015). Nutno ještě dodat, že výstava nese i rozemnatelný rukopis odvážných intervencí současného umění v historickém kostele Nejsv. Salvátora u Karlova mostu v Praze, které zde už několik let úspěšně doprovází právě jeden z kurátorů, Norbert Schmidt.

Setkání v kryptě

Výstavní projekt *Tvář* je realizován též v kostele, v někdejšíh píaristickém

chrámu Nalezení svatého Kříže, který představuje sakrální klenot z dílny barokního architekta Giovanniho Battisty Alliprandiho. Tento kostel byl po dlouhém restaurování a architektonickém doplnění Markem Štěpánem znovu otevřen v roce 2014. Architekt Josef Pleskot, který již víc než dvacet let spoluvytváří podobu současné Litomyšle, právě zde vytvořil uměleckou instalaci *Tvář* nový mnohovrstevnatý prostorový zážitek. Úvod se nachází už venku před kostelem na nově pojatém zámeckém předprostoru, který právě Pleskot před dvěma roky také dokončil.

Velký červený banner – grafiku navrhl Jiří Lammel – na vstupním portálu kostela uvádí dovnitř do prosvětlené emporové lodi chrámu. V křížení kostela se nachází zavěšený sloup z optického skla a průsečík laserového kříže, které navrhl Václav Cigler a Michal Motyčka. Tato trvalá instalace směřuje návštěvníka do vstupu do temné krypty, který se zde otevírá. Dole se návštěvník ocitne nejprve před černou vestavbou s jedním jediným světelným bodem v čelní stěně, který ho magicky přitahuje, aby mu odhalil svítící obrazovou produkci. Jde o výřez z antverpského oltářního obrazu Sedmi svátostí od Rogiera van der Weyden, na němž v popředí vidíme skupinu oplakávání pod křížem a v pozadí kněze sloužícího mši na oltáři, jehož otevřená oltářní schrána ukazuje trůnící madonu. Obraz tedy naznačuje původní umístění a funkci díla, o které v litomyšlské výstavě jde.

Návštěvník, ozářený tímto obrazovým zážitkem, pak na protilehlé straně vestavby vstupuje do světelného trychtýře, jehož centrum tvoří Madona z Osíka postavená na vysoký štíhlý sokl. Malé umělecké dílo se se svou novou zlatou tvář – která je také Pleskotovým dílem – stalo zcela samozřejmou součástí a dominantou nově vytvořeného prostoru. Madona je blízká a vzdálená zároveň, osvět-

lená úplně rovnoměrně bílým, jakoby denním světlem – bez jakékoli dramatičtější. Celková inscenace je současně ale výsostně archetypální a sugestivní. Když člověk po setkání s madonou a jejím tak překvapivě živě znázorněným dítětem zase znovu vystoupá nahoru do světlého barokního kostela, odnáší si s sebou pocit proměny, doteku, oslovení a štěstí.

Tvář Matky Boží

Nejde o žádnou muzeální inscenaci, i když musela být socha z konzervátorských a bezpečnostních důvodů bohužel vystavena za sklem. Nenajdete zde popisky. Podobně jako např. v Kolumbě, Muzeu umění kolínské arcidiecéze, může návštěvník potřebné informace nalézt na letáku nebo ve vynikajícím, praktickém katalogu. Instalace v kostele, ve znovu zpřístupněném sakrálním prostoru, se především snaží přímo navázat na historické kontexty a z nich vystavět nový současný vztahový rámec, který funguje i v dalekosáhle desakralizovaném prostředí. Tato riskantní chůze na ostří nože se výtečně daří, a to především díky preciznímu i nekompromisně současnému architektonickému jazyku Josefa Pleskota, jeho neomylnému citu pro prostor, proporce a světlo.

V neposlední řadě přispívá k celkovému emocionálnímu působení také zvuková instalace: skladatel Slavomír Hoříňka naplnil prostor autorsky upraveným záznamem všednodenních zvuků ze současného Jeruzaléma. Úmyslně neodnáší návštěvníka dál do pomyslných nebeských sfér, nýbrž ho spojuje s přítomností místa, které je historicky spjaté s obrazem Madony.

Příběh Madony z Osíka, její původ – z dnešního Švýcarska? –, její skutečné stáří, důvod a doba jejího znetvoření zůstávají nadále tajemstvím. V aktuální instalaci v Litomyšli nejde o to, odpovědět na tyto otevřené otázky. Její cíl směřuje spíše k odhalení obsahu a výpovědi i nás dnes oslovujícího uměleckého díla, které se zdánlivě stalo už jen muzeálním historickým objektem. Při tom se autor i kurátoři nebáli riskovat pokus o celostně spirituální konfrontaci, a tím tak nepřímou navázali na to, co Řehoř

Veliký nebo Pseudořehoř formulovali v 6. či v 8. století a co platilo až do 13. století: totiž, že Madona je také Božím obrazem – vedle Ukřižování a Maiestatu Domini. Že je jako Nádoba pro Božího Syna sama zrcadlem dialogu člověka a Boha nebo jako trůn Moudrosti (sedes sapientiae) prostředkem k hledání transcendence. ■

TVÁŘ: PŘÍBĚH ZTRACENÍ A TOUHA ZNOVUNALÉZÁNÍ

místo: Litomyšl, kostel Nalezení sv. Kříže
pořadatelé: Město Litomyšl,
Zámecké návrší Litomyšl
autor: Josef Pleskot
kurátoři: Jan Royt a Norbert Schmidt
termín: 9. 6.–31. 12. 2016
www.tvarlitomysl.cz